

ПОВРАТАК СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА У СРБИЈУ

Слободан Јовановић, професор уставног права, велики правник и историчар, један од утемељивача „београдског стила и језика“ у српској књижевности, декан Правног факултета, ректор Универзитета у Београду, председник Српске краљевске академије наука и председник Владе Краљевине Југославије у егзилу, сахрањен је 10. децембра 2011. године у Алеји заслужних грађана на Новом гробљу у Београду. Преминуо у избеглиштву 12. децембра 1958. године, био је сахрањен на лондонском гробљу *Kensal Green*, на коме је почивао 53 године, у гробу који је припадао његовом даљем рођаку и личном секретару, предратном дипломати Кости Ст. Павловићу.

Упорност коју су комунистичке власти показале у обрачуна са Слободаном Јовановићем може се разумети једино уколико се анализи подвргне његово дело. Слободанове кабинетске, професорске оцене тоталитаристичких система прецизно су погађале суштину власти која је, по совјетском узору, успостављена у Југославији по окончању Другог светског рата. У студији *О држави* он је још 1936. године писао да „и фашизам и комунизам практикују диктатуру... У фашистичкој и комунистичкој држави постоји једна државна странка с монополном страначке организације и с искључивим правом на владу“. Оним што је представљао у културном и научном животу Београда, Србије и Југославије, посебно у светлости његовог либералног погледа на свет и оваквих анализа тоталитаристичких режима, Слободан Јовановић је носиоцима нове власти изгледао као симбол света који су срушили, а чије су се обнове прибојавали. Из тих га је разлога, 15. јула 1946. године, позивајући се у типичном политичком процесу на почињену „издају“ и „ратни злочин“, Војно веће Врховног суда ФНРЈ осудило *in absentia* на казну лишења слободе с принудним радом у трајању од 20 година, губитак политичких и појединих грађанских права у трајању од 10 година, конфискацију целокупне имовине и на губитак држављанства. Из тих разлога је

1947. године избрисано његово име с листе чланова Српске академије наука, коју редовно објављује Академијин *Годишњак*. Из тих разлога је забрањивано објављивање његових дела у Југославији, а покушаји да се ипак публикују завршавали су 1971. спаљивањем тиража, а 1985. године растурањем слога. Тек је ујесен 1989. године, пошто је Градски комитет Савеза комуниста Београда поново оштро осудио још један покушај штампања Јовановићевих *Сабраних дела*, отпор јавности, предвођене Наставно-научним већем Правног факултета Универзитета у Београду и Удружењем књижевника Србије, дао резултат и 12 томова је коначно угледало светлост дана.

Професори београдског Правног факултета наставили су да улажу напоре да се исправи огромна неправда почињена Слободану Јовановићу. Године 1991. на Факултету је одржан први симпозијум о овом научнику у послератној Србији, да би 1997. године САНУ и Правни факултет заједнички организовали четвородневни научни скуп, на којем су, кроз 50 реферата, анализирани личност и дело Слободана Јовановића. На крају су усвојени закључци, међу којима се издвајају захтеви да се једна улица или трг у Београду назову његовим именом, да му се посмртни остаци пренесу у земљу и на достојан начин ту сахране и да се поништи судска пресуда из 1946. године. Лепо је речено да поништење судске пресуде није потребно Слободану Јовановићу – ми смо ти којима је катарза неопходна.

Протекло је још 10 година док, 11. јуна 2007. године, Окружни суд у Београду није донео решење којим се утврђује да је наведена пресуда Војног већа Врховног суда ФНРЈ ништава од тренутка њеног доношења, да су ништаве све њене правне последице и да се Слободан Јовановић има сматрати неосуђиваним.¹ Скупштина града Београда је 11. априла 2011. године одлучила да се плато испред Правног факултета назове његовим именом. Остало је било још да се реализује закључак о преносу његових посмртних остатака у Србију.

Стицајем околности, декан Правног факултета из периода када су усвојени закључци о исправљању неправде почињене Слободану Јовановићу, проф. Дејан Поповић, преузео је пред крај 2008. године дужност амбасадора Републике Србије у Уједињеном Краљевству Велике Британије и Северне Ирске. У архиви Амбасаде наишао је на трагове о покушају ранијег амбасадора, проф. Владете Јанковића, да покрене поступак ексхумације и преноса Слободанових посмртних остатака у Србију и на сведочења о тешкоћама које су, у

---

¹ Поступак је покренут на захтев Српске либералне странке, Удружења припадника Југословенске војске у отаџбини 1941-1945, Удружења политичких затвореника и жртава комунистичког режима, Удружења књижевника Србије, Адвокатске коморе Србије, Омладине Демократске странке Србије и Наде Томић Вуковић.

том тренутку, ову племениту иницијативу зауставиле. Потом је ступио у контакт са проф. Стеваном К. Павловићем, сином пок. Косте Ст. Павловића, који је био шеф кабинета и даљи рођак Слободана Јовановића, у чијем је гробу на гробљу *Kensal Green* почивао Слободан Јовановић. У разговорима и кореспонденцији који су уследили проф. Павловић је изразио жељу да пренос посмртних остатака Слободана Јовановића и њихова сахрана у Београду ни на који начин не буду политички злоупотребљени и да цео поступак треба да буде обављен под окриљем водећих академских и научних институција којима је Слободан за живота припадао. После сагласности Стевана К. Павловића, који је, иако у деветом колену, његов најближи и најстарији живи сродник и, уз супругу Франс, једини припадник породице Павловић у Великој Британији, било је неопходно прибавити и дозволу надлежног бискупа Англиканске цркве. Јер, сахрана је 1958. године обављена на освештаном земљишту гробља *Kensal Green*, а *Church of England* начелно има озбиљне резерве према узнемиравању покојника. Пошто је владика Иринеј (Буловић), декан Православног богословског факултета Универзитета у Београду и члан Синода Српске православне цркве упутио писмо бискупу Лондона, у којем је објаснио разлоге због којих је Слободан Јовановић сахрањен изван домовине и образложио потребу да се његови посмртни остаци врате у Србију и ту на достојан начин сахране на освештаном месту и након разговора амбасадора Поповића с бискупом Ричардом Чартресом, Англиканска црква је издала тзв. *Bishop's Faculty*, што се, иначе, догађа само изузетно. Паралелно је прибављена и дозвола за ексхумацију од стране британског Министарства правде. Од самих почетака, у организовање поступка ексхумације и преноса посмртних остатака Слободана Јовановића били су укључени виђени припадници српске дијаспоре у Уједињеном Краљевству, предвођени Српским саветом у Великој Британији и свештенством Цркве светог Саве у Лондону. После извршене ексхумације, ковчег је изложен у тој цркви, а 5. децембра 2011. године одржане су две службе, којима је присуствовао значајан број грађана српског порекла. Они су на тај начин желели да одају почаст своме великом сународнику и искажу подршку иницијативи да се посмртни остаци Слободана Јовановића пренесу у Србију и тамо сахране.

На београдском крају пута такође је било неопходно обавити опсежне припреме. У поступку добијања *Bishop's Faculty* од стране Англиканске цркве незобилазно место је имала активна улога Синода Српске православне цркве, а посебно владике Иринеја Буловића. У Министарству спољних послова образован је Одбор за организацију преноса посмртних остатака Слободана Јовановића, у којем су се налазили Владимир Николић и Владимир Жутић, у име Министарства, проф. Данило Баста и проф. Драгољуб Живојиновић, дописни

чланови САНУ, проф. Сима Аврамовић и Славица Капетановић, у име САНУ, Правног факултета, односно Универзитета у Београду. Овај одбор је, уз подршку градоначелника Београда и свесрдно ангажовање шефа протокола Скупштине града Лазара Одановића, обезбедио гробно место у Алеји заслужних грађана на Новом гробљу и преузео на себе организацију дочека посмртних остатака, комеморације и сахране. У жељи да се до краја поштује став Стевана К. Павловића и не допусти било каква политичка злоупотреба, одлучено је да се целокупан поступак одвија под окриљем САНУ, Универзитета у Београду и његовог Правног факултета. Отуда је 10. децембра 2011. године организована комеморација баш на Правном факултету, у амфитеатру „Слободан Јовановић“, у коме је још раније постављена стална изложба посвећена овом нашем великану, као и његова биста. Говоре су, пред препуном салом, одржали само декан Правног факултета проф. Мирко Васиљевић, ректор Универзитета у Београду проф. Бранко Ковачевић и председник САНУ академик Никола Хајдин. После комеморативне седнице откривена је табла с називом трга испред Правног факултета „Плато Слободана Јовановића“, а у капели на Новом гробљу опело су служили владике Иринеј (Буловић) и Атанасије (Ракита). Почасну стражу су држали чланови Одбора (Данило Баста, Драгољуб Живојиновић, Сима Аврамовић, Владимир Жутић, Славица Капетановић и Владимир Николић), као и амбасадор Дејан Поповић. Дугачка колона, у којој се налазио и председник Републике Србије, испратила је Слободана Јовановића до Алеје заслужних грађана, где је ковчег, уз почасну паљбу, положен у гроб. Велика пажња коју су писани и електронски медији показали при извештавању о преношењу и сахрани посмртних остатака Слободана Јовановића, као и изузетно интересовање јавности, сведочи о томе да великани попут њега настављају да живе и после своје физичке смрти.

Редакција сматра важним да се сачувају од заборавља говори које су на комеморативном скупу изrekli декан Правног факултета, ректор Универзитета у Београду и председник Српске академије наука и уметности, те их на овом месту пружа на шири и трајнији увид јавности, према редоследу по коме су били изговорени.

Редакција

ПРОФ. ДР МИРКО ВАСИЉЕВИЋ
ДЕКАН ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Дозволите ми да у својству декана Правног факултета Универзитета у Београду, у години када најстарија универзитетска институција модерне Србије слави двеста трећу годишњицу утемељења, рада и развоја, чији је најстарији члан управо овај факултет, отворим комеморативну седницу посвећену преношењу посмртних остатака, а рекао бих повратку, Слободана Јовановића, једног од највећих интелектуалаца модерне Србије, из Лондона у Београд.

Интелектуалној јавности Србије није потребно подсећање на то ко је био Слободан Јовановић, али нацији генетски склоној лаком забораву и негацији вредности, то ипак треба чинити оваквим поведима. Слободан Јовановић: председник Српске краљевске академије наука, ректор Универзитета у Београду, правник, декан и професор овог факултета, уставноправни писац, историчар, правни теоретичар, политиколог, социолог, компаративиста, биограф, портретиста, стилиста. Организовање низа активности у вези с преношењем посмртних остатака Слободана Јовановића од стране Српске академије наука и уметности, Универзитета у Београду и Правног факултета Универзитета у Београду, уз велику подршку Министарства спољних послова и Амбасаде Србије у Лондону, Скупштине града, те Српске православне цркве, отуда, представља знак да институције културе своју часну обавезу неговања и трајне афирмације националних вредности извршавају постојано и опомињући. Опомињући да мала држава оскудних интелектуалних ресурса не сме више себи дозволити да своје перјанице, ма у ком времену и ма по ком налогу, одлуком свог суда, извршиоца политичке (зло)воље, осуди као „издајника и ратног злочинца“ на вишегодишњу робију (конкретно двадесетогодишњу), уз губитак свих политичких и грађанских права, конфискацију целокупне имовине и губитак држављанства ради затирања и имена и дела. У противном, епитет „мале државе“ неће више бити само квантитативан, већ квалитативно-вредносан.

Слободан Јовановић родио се у Новом Саду 1869. године (тада Аустро-Угарска), где је његов отац Владимир живео као политички изгнаник из Србије, познат као ватрени предводник најзначајнијег национално-револуционарног покрета XIX века у Србији и Војводини – Уједињене омладине српске. Син Владимира Јовановића први је Србин који је понео име Слободан, по жељи оца, који је и своју кћер назвао неуобичајеним именом Правда. Слободан Јовановић у трећој години постаје Београђанин. У Београду завршава основну школу и Прву београдску (касније мушку) гимназију. Као државни питомац (стипендиста) уписује се на Правни факултет у Женеви 1887. године.

Као студент посебно се посвећује изучавању јавног права, те с непуних двадесет година пише запажен теоријски рад о демократији, истичући: „демократији се уписује у добре стране што учи народ да сам собом управља, а у мане јој се рачуна што се врло лако измеће у демагогију“. Студије права окончава 1890. године, годину дана проводи на „париском универзитету“ изучавајући јавно право, а након тога пет година ради у Министарству иностраних дела. Паралелно се посебно занимао за лепу књижевност, књижевну критику и приказе, на којим пољима је и имао прве важније „пробе пера“.

Године 1897. изабран је за ванредног професора (с непуних двадесет осам година) државног права (касније преименованог у уставно право) на Правном факултету београдске Велике школе (претече Универзитета у Београду), што је доказ угледа који је већ тада уживао као млад научни посленик. Године 1905. изабран је за редовног професора (са својих тридесет пет година). Исте године изабран је и за дописног члана Српске краљевске академије, а 1908. и за „правог“ (по данашњој терминологији „редовног“) члана. На Правном факултету Слободан Јовановић, наследивши на катедри Милована Миловановића, постаје прави утемељивач и неоспоран ауторитет науке уставног права у Србији. На овом факултету остаје све до 1940. године, кад је пензионисан. У два маха изабран је и за декана овог факултета (школске 1904/05. и 1909/10. године). У време Балканских и Првог светског рата прекида рад на Факултету и у Академији, а као војни обвезник бива именован за шефа пресбиреоа при Врховној команди. За време кратког периода мира изабран је за ректора Универзитета у Београду. Због свог става према Солунском процесу уклоњен је с дужности шефа ратног пресбиреоа и распоређен на рад у Министарству иностраних дела. Учествује као експерт на Конференцији мира у Паризу. За све ово време, као и двадесетак међуратних година, Слободан Јовановић неуморно ради пишући и објављујући бројне радове из области права, опште и националне историје, историје политичких доктрина, социологије, бројне чланке, приказе књига и др. Непрекидно је и веран сарадник *Архива за правне и друштвене науке*, као и *Српског књижевног гласника*. Дела Слободана Јовановића, писца ненадмашног стила и језика, читају се, нека то буде поновљено по ко зна који пут, с уживањем. За ректора Универзитета у Београду бива поново изабран 1920. године, а председник Српске краљевске академије постаје 1928. године и то остаје три године – до 1931. године. У времену између 1932. и 1936. године, у издању издавача „Геца Кон“, излазе у седамнаест томова *Сабрана дела* Слободана Јовановића.

На Оснивачкој скупштини *Српског културног клуба*, чији је задатак био да „ради на неговању српске културе у оквиру југословенства“ (политичким догађањима и међународним прилика-

ма проширен и ангажовањем у актуелним збивањима на политичком пољу), 1937. године изабран је за његовог председника. Позив да се прихвати места у влади упућен му је као председнику *Српског културног клуба*, али и као неспорном ауторитету у науци и јавном животу. То и постаје у својству потпредседника југословенске владе генерала Душана Симовића, након мартовских демонстрација 1941. године, као једина нестраначка личност, са своје седамдесет две године, поводећи се „за дубоким осећањем дужности тако типичним за њега“. Након капитулације Југославије, у овом својству „најскромнији човек у овој нескромној земљи“, с избегличком владом напушта, како се доцније испоставило, своју земљу заувек. У ратним годинама био је годину и по дана председник те владе, а онда поново њен потпредседник. Као председник избегличке владе имао је више проблема: односи са Хрватима, односи с Двором, односи са домаћинима – Енглезима (ниједан службени сусрет с Черчиллом), односи с Југословенском војском у отаџбини Драже Михаиловића и грађански рат у отаџбини, односи у влади и др. Што политичке околности, спољне и унутрашње, што недостатак практичног политичког искуства у вођењу политичких игара, учиниле су да један професор права и научник неоспорног ауторитета, доживи практични неуспех у бављењу политиком и да у једној прилици на питање једног свог пријатеља која је најгора влада у нашој историји одговори, са себи својственим осећајем за иронију: „Ова моја!“ Након познатог исхода Другог светског рата, средином 1946. године бива оптужен, са укупно још двадесет четири оптужена, с Дражом Михаиловићем на челу, оглашен кривим и осуђен у одсуству на „двадесетогодишњу робију с принудним радом“ у својој седамдесет седмој години живота. Бесмисленом пресудом Војног већа Врховног суда ФНРЈ проглашен је „издајником и ратним злочинцем!“. Преминуо је 12. децембра 1958. године, у Лондону, у својој деведесетој години.

Данас „поништење пресуде није потребно Слободану Јовановићу – ми смо ти којима је катарза неопходна“, пише с правом академик Миодраг Јовичић. У очекивању тог чина, делимична рехабилитација Слободана Јовановића, упркос још тада присутним снажним политичким отпорима посусталог и одлазећег комунистичког режима, под притиском институција културе (међу којима је био и овај факултет) и интелектуалне јавности, учињена је објављивањем Сабраних дела, у дванаест томова, 1990. године (једанаест хиљада примерака), у издању БИГЗ-а и Српске књижевне задруге, која су приредили Радован Самарцић и Живорад Стојковић. Следећи корак ка том чину учинио је такође овај факултет већ следеће 1991. године организовањем научног скупа посвећеног његовом делу. Наредне године овај амфитеатар II, у којем је Слободан Јовановић држао предавања, добио је његово име. Годину касније, дакле 1993.

године, издавачко предузеће *Принцип*, чије је оснивање било мотивисано управо тим циљем, објављује књигу *Сто најзнаменитијих Срба*, међу које је укључен и Слободан Јовановић. За тај друштвено-политички тренутак био је то врло храбар, а данас смо томе сведоци, и визионарски потез.

Корак даље у овом правцу, после нових година грађанског рата у бившој Југославији, учинио је опет овај факултет заједно са Српском академијом наука и уметности, 1997. године, организацијом научног скупа посвећеног Слободану Јовановићу, с педесетак научних реферата и саопштења који покривају различите области његовог научног стваралаштва. Овај научни скуп усвојио је поруку упућену властима с три захтева: први, поништење пресуде Слободану Јовановићу и стављање ван снаге свих њених последица (што је након доношења одговарајућег закона и учињено 2007. године доношењем одлуке Округног суда у Београду, чиме је пресуда којом је осуђен на робију и губитак части проглашена ништавом); други, пренос његових посмртних остатака у Србију и организовање сахране на достојан начин, што се догађа данас и, трећи, постхумно проглашење за почасног грађанина Београда и називање једне улице или трга његовим именом, што је једним делом учињено у априлу ове године, када је одлуком Скупштине града Београда плато испред Правног факултета понео име Слободана Јовановића. Свим овим активностима прикључивао се и Правни факултет и подржавао их. Нека не остане незабележено и да је овај факултет објавио 2004. године из пера академика Миодрага Јовичића књигу *Слободан Јовановић – илустрована монографија*, као и да је 2008. године, из пера Александра Павковића, издао књигу *Слободан Јовановић – један несентименталан приступ политици*, која је и промовисана на овом факултету јуна те године. Током децембра 2009. и јануара 2010. године у читаоници Библиотеке Правног факултета била је постављена изложба поводом 140. годишњице рођења Слободана Јовановића, која је после тога, логично, постала саставни део овог амфитеатра. Проф. др Јовица Труља и господин Маринко Вучинић, представили су истим поводом књигу *Савременици о Слободану Јовановићу* коју су заједно приредили, а која је издање овог факултета. Том приликом приказана је и емисија Радио Телевизије Србије *Осврт на живот и дело Слободана Јовановића*.

Слободан Јовановић, заједно с Томом Живановићем и Живојинном Перићем, опште је сагласје, спада у водећи трио највећих и нијансирано оригиналних правних писаца (у мери у којој право као друштвена наука то уопште и може бити) које је ова земља изнедрила. Ако у овом трију примат у оригиналности свакако, са својом синтетичком правном филозофијом и теоријом правне трипартиције, има

Тома Живановић, такође професор овог факултета, онда по ерудицији, језику, стилу, свестраности и компаративности такав примат свакако заслужује Слободан Јовановић. Неуспео излет у политику, који одражава његов морални кредо обележен узвишеним осећајем „дужности према држави“, овоме ништа не одузима. Означавањем једног од својих највећих амфитеатара именом овог великана српске правне и друштвене мисли, као и организовањем и учешћем у данашњим и у низу других активности, поменутих и непоменутих, у брисању трагова и обележја наше националне и државне срамоте, чија је погрешна мета била и једна оваква личност, а у историјском и вредносном смислу права мета је, по логици правичности, сам извршилац, овај факултет је показао и показује да зна да правом мером вреднује и да на одговарајуће место у својој и националној историји и памћењу постави своје посленике, присвајајући их у мери свог доприноса њиховој снази и величини и признајући им истовремено националне и државне домете и величине у мери општег сагласја.

Надам се да данашњим догађајима Правни факултет Универзитета у Београду, како то и доликује институцијама које трају и дају, на још један начин испуњава дуг који има према овом корифеју. А одужићемо га сви заједно ако, уз ово, непрестано у свој лични и заједнички посао уносимо, колико год можемо, и истрајности, истинољубивости, правдољубивости, искреног патриотизма и самопрегора који је наш, у свему велики, професор Слободан Јовановић уносио у своја дела.

ПРОФ. ДР БРАНКО КОВАЧЕВИЋ РЕКТОР УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

За сваког универзитетског наставника представља посебан успех у каријери и питање части постати ректор Универзитета у Београду. Али, међу њима постоје и ректори који су својим именом и делом учинили част нашем Универзитету! Управо такав био је Слободан Јовановић који је дужност ректора обављао у два мандата 1913/1914 и 1920/1921. године.

Околности у Србији су биле такве да је прва година његовог мандата била ратна, када је Универзитет обуставио рад. На Светосавској академији 1914. године он истиче да су наставници и студенти за то време вршили своју српску дужност како је ко најбоље могао. Ни у једном нашем рату до сада академска омладина није узела већег учешћа; она се борила у првим редовима и бројни универзитетски грађани дали су свој живот за отаџбину. Њихова имена утиснута су данас у зидове зграде Капетан Мишиног здања.

Осврћући се на историјске околности у којима је Универзитет тада деловао, Слободан Јовановић је указивао да „у новој, проширеној Србији, Универзитет чекају велики и важни задаци. У присаједињеним областима живи опет наш народ, али између тога народа и народа у старој Краљевини постоје велике разлике у култури. Народ у старој Краљевини има за собом читав век слободног живота у правно уређеној држави, с националном просветом и културом. Наши нови суграђани, пак, били су до јуче туђе робље. Прва дужност коју према њима имамо, то је да их уздигнемо на наш културни ниво. Универзитет, као најјачи културни центар, има да предњачи у том послу културног уједињења, без кога ни политичко уједињење не може бити потпуно. Колико су политичко и културно уједињење тесно везани најбоље нам показује наш велики просветитељ св. Сава: чим је Немања политички ујединио српске земље, јавио се св. Сава да их својим просветитељским радом и културно уједини“.

Дирљиво је, али и веома сликовито Слободан Јовановић изразио напредак Универзитета када каже: „По броју својих ђака, наш Универзитет престао је бити мали универзитет. Ове школске године он има преко 1500 уписаних ђака – иако се придолажење нових ђака, као што ће вероватно бити, продужи у размерама последњих година, ми ћемо убрзо имати 2000 ђака. Два су главна узрока због којих расте број универзитетских студената. С једне стране, због општег културног напретка који се осећа у нашој земљи, гимназије су све боље посећене, и дају све више младих људи са побуђеном вољом и потребном спремом за више научно образовање. С друге стране, због подигнутог нивоа његове наставе, привлачна снага нашег Универзитета осећа се већ и ван граница наше државе; њега почињу походити Срби и Хрвати из суседне Монархије, и није немогућно да једног дана наш Универзитет постане не само српски него и југословенски научни центар.

Али, не само да је број ђака нарастао, него је и њихова каквоћа све боља. Докторске дисертације, ако не све, а оно добрим делом такве су да би се на основу њих могао положити докторски испит и на најбољем страном универзитету. Некада, између онога који би свршио нашу Велику школу и онога који би свршио макар и који незнатнији универзитет на страни осећала се велика разлика у спреми: први је изостајао умногоме иза другог. Али данас та разлика све више ишчезава“.

Као и ми данас и Слободан Јовановић је указивао да се Универзитет и његови факултети „још увек боре с елементарним материјалним тешкоћама. Универзитет је одавно израстао из своје садашње зграде. Он се гуши у Капетан Мишином здању. Скоро је сваке године принуђен да по још једну кућу узме под закуп; до сада их је закупио пет и вероватно, то му неће бити доста“.

Поштен и принципијелан, какав је био, он јасно указује да је у датим околностима угрожена и аутономија Универзитета, када каже: „Али материјалне околности нису једине које сметају Универзитету у његовом развијању. Извесни недостаци осећају се и у организацији његовог наставничког особља. На Великој школи број наставника био је неограничен; на Универзитету законом је утврђено колико највише наставника може бити. Универзитет је увек стајао на гледишту, да се овакво једно законско ограничење не слаже с његовом аутономијом. Шта вреди слобода наставе која је на Универзитету проглашена, кад Универзитет нема могућности да отвори онолико катедара колико мисли да интереси наставе изискују, него мора да се држи једног напред утврђеног броја, на коме се законодавац зауставио из разлога финансијских, без обзира на потребе Универзитета, а нарочито без обзира на то да се развијању наука и стварању катедара не могу поставити сталне, законске границе“.

Говорећи о студентима Слободан Јовановић, између осталог, каже: „Остављено им је да полажу кад и како хоће испите. Ова слобода упропастила је знатан број ђака, јер наш је ђак, истина, даровит, али и индолентан; он може да ради, и то добро да ради, али треба да га неко подстакне; као свима народима скорашње културе тако и нама недостаје унутрашњег подстрека за рад. Али велики број неуредних ђака не треба објашњавати само манама универзитетског уређења. Има још један дубљи узрок: то је рђаво материјално стање универзитетских студената. На Универзитету је још увек знатан број сиромашних студената који морају у исто време и да уче и да се боре за опстанак. Београд је међутим скупа варош; да би зарадили колико им треба студенти морају потрошити толико снаге и времена за рад ван школе да им више не остаје за рад у школи. Крајње је време да се обрати већа пажња на ђачку сиротињу него што се до сада чинило, јер сви напретци које бисмо постигли у универзитетској настави не би вредели много када би се њима могли користити само они студенти који се налазе у повољним материјалним околностима. Оснивање једног студентског дома, организовање ђачких стипендија на широј основи, тако да у давању стипендије, поред државе учествују и окрузи и срезови и општине и приватни добротвори; стварање разних олакшица за сиромашне студенте, нпр. у погледу лекарске помоћи – све су то мере које сваким даном постају све потребније“.

Поносни смо што је Универзитет у Београду учествовао у значајном културном подухвату враћања посмртних остатака великана Слободана Јовановића у отаџбину.

АКАДЕМИК НИКОЛА ХАЈДИН
ПРЕДСЕДНИК СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ
НАУКА И УМЕТНОСТИ

Својим свеукупним стваралаштвом у областима науке и књижевности, својим ангажманом у културном и друштвеном животу Србије, а потом и Југославије, с краја XIX и прве половине XX века, Слободан Јовановић је оставио дубок траг у свом, али и нашем времену, као једна од знаменитих личности српског народа. Припадао је великој генерацији српских интелектуалаца који су се школовали на иностраним универзитетима, да би се после завршених студија враћали у земљу и ту преузимали водеће улоге у разним областима живота. Слободан Јовановић је студије права обавио у Женеви и Паризу, а већ 1897. године постао је професор државног и међународног права, на Правном факултету у Београду. У два наврата је био и ректор Београдског универзитета, а на Мировној конференцији у Паризу ангажовао се као стручњак и члан југословенске делегације.

Признање за свој велики допринос пре свега правним наукама, добио је избором за дописног члана Српске краљевске академије 1905, да би већ 1908. године постао њен редовни члан. На Академији је обављао бројне важне дужности, па је тако, између осталог, 1914. године постао секретар Одељења друштвених наука, потом, председник ове установе од 1928. до 1931, као и председник Одбора за новију домаћу историју 1933. Због свог угледа у Европи, биран је у чланство многих великих научних институција, као што је француска Академија политичких и моралних наука или Пољска академија наука, био је дописни члан Југословенске академије знаности и умјетности, Школе за словенске студије у Лондону, и многих других.

Огромно је његово дело из области правних и социолошко-политичких наука, правне и опште историје, књижевности, као и из других области културног и друштвеног живота. Иако је у почетку најрадије писао о књижевности, главно подручје његовог научног интересовања и рада, било је државно право које је на више курсева предавао на Правном факултету. Од 1895. почиње да објављује студије *О државном уговору*, *О суверенитету*, *Државном систему*, *Енглеском парламентаризму* који му је био узор, *Уставном праву*, све до 1934. кад излази коначна верзија његове књиге *О држави*.

Радови Слободана Јовановића из историје Србије од *Уставо-бранитеља до Мајског преврата 1903*, практично чине историју српског друштва и династије Обреновића у XIX веку. Својим садржајем, самом методологијом, језичком и стилском перфекцијом, представљају целину не само историографске природе, већ и ориги-

налну студију политичког и уставноправног развоја Србије од турске вазалне кнежевине до независне и суверене државе.

Све теме које је обрађивао показују Слободана Јовановића као великог ерудиту и znalца, али и као префињеног и бриљантног стилисту. Био је познавалац људи, учени тумач правних система и политичких доктрина. Знатан број портрета знаменитих људи о којима је писао улази у најбоље писане текстове српске књижевности.

Сабрана дела су му први пут објављена тридесетих година код Геце Кона, да би после рата и наредних 50 година била забрањивана, прећуткивана и занемарена због оптужби да је био „народни непријатељ“ и због осуде у одсуству, на дугогодишњу робију. Трајало је то све до почетка 90-тих када је објављено 12 томова његових сабраних дела. Треба ипак поменути да се, без обзира на забране, његово дело свих тих година проучавало на Београдском универзитету, нарочито као обавезна литература на студијама историје на Филозофском факултету.

Познато је да је Слободан Јовановић избегавао политичке ангажмане, али је невољно, под притиском мартовских догађаја 1941. године, прихватио место у влади генерала Симовића, а касније и место премијера у влади у егзилу у Лондону. По свом основном политичком и друштвеном опредељењу Јовановић је био демократа, присталица парламентаризма, југословенства као државног јединства, тражећи увек место за Србију у таквој заједници народа. Отуда његова настојања да се оживи успавана српска национална, културна и друштвена свест, како би се очувала равноправност с осталим народима у новоствореној држави. То је посебно видљиво из његовог ангажмана у разним српским културним институцијама. Тако се, на пример, заједно са Богданом Поповићем, ангажовао око поновног оживљавања *Српског књижевног гласника*, затим је постао председник Српског културног клуба 1937–1941, а 1951. године оснива Удружење српских писаца у иностранству.

Укратко, Слободан Јовановић је био свестран научник, личност ренесансног типа, истраживач духовних, културних и политичких прилика у Србији, посебно током XIX века, велики стваралац у области правних и политичких теорија, а много мање политичар-прагматичар. Он представља изузетну појаву у српској култури – писао је дуго, читавих 60 година, и све време чувао је и неговао свој стил и метод проучавања и истраживања у реконструисању правне, политичке, историјске или, пак, књижевне материје.

Слободан Јовановић је био један од оних великих синова Србије који су дуго били осуђивани, чије је дело било занемарено и ниподаштвавано пуних педесет година, све до деведесетих, кад излазе његова сабрана дела. Од тада креће његова људска, али и правно-

политичка рехабилитација. Данас се та тешка историја једног заслужног и вредног човека, великог интелектуалца и патриоте каквих Србија није имала у обиљу, коначно завршава. Једна људска драма и одисеја затвара свој круг: Слободан Јовановић се коначно и заувек вратио мајци Србији.